

Ion Vianu

TÍZ KÖNYV, AMELY KÖZREJÁTSZOTT
EMBERRÉ FORMÁLÁSOMBAN¹

Ion Vianu pszichiáter, esszé- és prózaíró. Romániában kezdi orvosi karrierjét és debütál íróként (a *Stil și persoană – Stîlus és személy* című kötettel, amely az Írószövetség díjában részesül), majd 1977-ben Svájcba emigrál a Paul Goma-féle tiltakozásban való részvétele után. Leleplezi a kommunista rendszer túlkapásait a Szabad Európa Rádióban. 1990-től a hazai kulturális folyóiratokban kezd publikálni, és megjelenik az *Amintiri în dialog (Párbeszédés visszaemlékezések)* című kötete, amelynek Matei Călinescu a társszerzője. Visszatér Romániába; esszéket (*Blestem și Binecuvântare – Átok és Áldás, Investigații mateine – Mateiu Ion Caragiale nyomában*), emlékiratokat és regényeket (*Exerciții de sinceritate – Őszinteséggyakorlatok, Caietele lui Ozias – Ozias füzetei, Vasiliu, foi volante – Vasiliu. Röplapok, Amor intellectualis*) közöl.

Nem azokról a könyvekről fogok beszélni, amelyeket olvastak nekem. Az olvasás a sajátunk. Az olvasás magányos találkozás a könyv és az ember között. Igaz, valaki a kezünkbe adta a könyvet; de mi vagyunk azok, akik megkötik a könyvvel a mágikus kapcsolatot, kibetűzik az ábrázolással, a képzelettel való játékot.

A legrégebbi igazi olvasmányom Creangă mesegyűjteménye volt (hason feküdtem az ágyon, fejfelé lefele, a könyv pedig a padlón!). Egy nagyformátumú kiadásban olvastam Th. Kiriakoff illusztrációival. Elmondhatom, hogy Ion Creangă révén találkoztam először a metafizikával. Újból és újból közelebb kerültem ahhoz a világhoz, és közben örömmel és szorongással vegyes érzés kerített hatalmába. Örömet jelentett a képzelet szárnyalása, más világok, más vidékek felfedezése, olyan tereké, amelyek addig nem ismert tulajdonságokkal bírtak.

1 Eredeti kiadás: *Cărțile care ne-au făcut oameni*. Bukarest, 2010, Humanitas Könyvkiadó.

Szorongással fogott el olyan természetfeletti entitások felfedezése a mi világunkban, mint az Ördög, a Halál. Félni kezdtem olvasás közben. A magam számára előkészített magány, hiszen a könyv társaságába szigeteltem el magam, felerősödött, áthatolhatatlanná vált. Azt mondom, hogy félttem; ugyanakkor nőtt az önbizalmam; Dănilă és Stan Pățitul útján járva azt mondtam magamnak, hogy az Ördögöt be lehet csapni, vagy Ivannal haladva az úton, hogy a halállal játszani lehet, még ha az örök életet kockáztatja is az ember. Creangă-t olvasva, megtudtam, hogy mennyire kegyetlen lehet a család: az *Egy anyósnak három menyje* című mese felrázott idilli világomból. A *Fehér szerezcsen* összes mítikus óriása elbűvölt; közülük leginkább Hosszúnyúló Madarász. Hány és hány új szót tanultam a meséken keresztül, hány és hány tárgy jutott el hozzám, amelyek nem voltak hozzáférhetők az én nyugodt városi világomban!

Creangă-t egész életemben olvastam, mindig együtt voltunk.

Akkoriban ajándékba kaptam – vajon kitől is? – az *Alice Csodországban* című kötetet. Szintén illusztrált kiadás volt. Könnyecsepp királyfi már hozzászoktatott más „vidékek”, más világok létezéséhez. Legalább elképzelheti az ember, hogy léteznek más világok is, még ha nem is érhetőek el. Az *Alice*-ban egy kislány egy mezőn sétál, beesik egy vakondlyukba, találkozik egy nyuszival, aki az óráját nézi, és azt mondja, hogy le fogja késni a Királynő teáját... A kártyalapok, amik tulajdonképpen emberek... Egy királynő, aki halálra ítéli a kislányt, anélkül, hogy bárki is törődne ezzel... Őrület, nonszensz... amikor mindenki azt ajánlja, hogy szófogadó légy és a logikát kövesd, az abszurd valóságos szórakozás. Nevettem, de lényem egyik része remegett a félelemtől. Megrémített Tarisznyás Iván találkozása a Halállal; ezúttal az értelem kontrollja alól elszabadult föld alatti kalandok rémítettek meg. Azon tűnődöm, hogy az anglikán diakónus és matematikus Dodgson, alias Lewis Carroll, nem csupán azzal a konkrét céllal talált-e ki ilyen ördögi dolgokat, hogy megijessze a kislányokat. Akkor találta ki a történetet, amikor egy angliai folyón haladt, és a lányok a bárkában ültek. Lehet azért, hogy ne ficáncoljanak túl sokat, és nehogy felboruljanak.

És itt hozzá kell tennem, hogy ugyanabban az időben láttam a moziban egy kissé régebbi filmet: *Óz, a csodák csodája*. Judy Garlanddal. Ugyancsak egy kislány a főhős, de nem a föld alatt téved el,

hanem a szél vagy egy boszorkány felkapja, már nem emlékszem. Nos, Dorothy is (így hívták a kislányt), akárcsak Alice, furcsa lényekkel találkozik egy elvarázsolt világban: egy ész nélküli madárijesztővel, egy szív nélküli bádogemberrel és egy gyáva oroszlánnal. Nem tudom, hogyan, de az én a fejemben a két világ, az Alice-é és a Dorothyé, a föld alatti és a légi királyságbeli, összeolvadt. Ahogy összeolvadtak az Alice-kötet illusztrációi az Óz-beli kislány képeivel, amelyek az egyik első (!) színes filmből származtak.

Nem sokkal ezután felfedeztem Jules Vernét a Hetzel kiadó gondozásában, remek fehér-fekete litográfiákkal, megörökítve azoknak az időknek az öltözködési divatját. Legtöbbet a *Nyolcvan nap a Föld körül* című regényt olvastam, illetve folyton újraolvastam, és még ma is olvasom. Felfedeztem, hogy milyen nagy a világunk; hogy kelet felé haladva nyerünk egy napot (ezt a mai napig nem értem!). Olvasás közben az ujjamat egy összekarcolt földgömbön tartottam, amely, ahogy a Jules Verne-kötet is, egy Filaret nevű faluból érkezett, ahol édesanyám a gyerekkorát töltötte; Szuez (e név kapcsán ismertem meg a földszoros áttörésének eposzát), Bombay, Yokohama, San Francisco – akkor szereztem tudomást róluk, bármilyen földrajzlecke előtt. A vonat és hajó bútorzatának elégetése és a gőzkazánba való hajításuk, hogy segítsék a mozdony és gőzhajó haladását, a pusztítás iránti szomjamat táplálták. A vadnyugati rablók vonattámadása beavatott az utazás veszélyeibe; ugyanakkor egy kis imperialista önbizalmára tettem szert a „civilizáltak” abbéli képessége révén, hogy átszelték a tengereket, távirással kommunikáltak, és felszabadították az ártatlanokat, akiket a primitív hagyomány, a „civilizálatlanok” halálra ítélték (mint a férje testével együtt máglyára ítélt szépséges özvegyasszonyt). Akkor tanultam meg, hogy mi az igaz szerelem, Phileas Foggnak és Audának, a farsi hercegnőnek köszönhetően, akit arra ítélték, hogy elevenen elégessék. Voltak sejtéseim a szexuális aktusról. Azonban a tisztességből, lovagi nagylelkűségből, a kockázat vállalásából indult szerelmet, amely két emberi teremtés által létesíthető legszebb kapcsolattá, házassággá (mondtam magamnak) alakul, onnan tanultam meg.

A világ tágasságát a *Nyolcvan nap a Föld körül* regényen keresztül ismertem meg, de a világ által előidézett örvényt nem... Aztán megjelent az életemben *Moby Dick*, egy nehéz olvasmány, amelyet Monica, anyám testvére ajánlott, aki tizenkét évvel idősebb volt nálam.

Másképp nem jutottam volna el a fehér bálnáról szóló történethez. Nagyon sok dolgot elszalasztottam a *Pequod* hajóról Ishmael és a tombolóan dühös bálnát kereső, rettenetes Ahab kapitány történetéből. Felfedeztem valamit, amit senki sem merészel olvasási módszerként javasolni, de amelyet mindenki gyakorol: átugrottam oldalakat, nem csupán a technikai jellegűeket (a végtelen leckéket a tengerész csomókról), de az enciklopédikus jellegűeket is. Ez segített eljutni a könyv végére. És, noha fiatal voltam és naiv, megmaradt a fejemben az utolsó rész, amelyet élvezettel fedeztem fel, valahányszor újraolvastam, és amelyben a fiatal Ishmael, aki egy deszkán megmenekült a hajótöréstől (miután a fehér bálna elpusztította a hajót), elveszíti Ahabot a végső összecsapásban. Nem tévesztettem szem elől azt a részletet, hogy Ahab halálát a saját szigonyának a kötele okozza, amely megfojtja, a feldühödött bálna pedig, a fémes résszel a húsában, az óceánba cipeli. Rájöttem, hogy mindenekeelőtt saját bosszúvágányunktól kell tartanunk, saját mérhetetlen gőgüinktől. Ishmaelt pedig egy *Rachel* nevű hajó menti meg. „Ráhel. Ez meg miféle név?” – kérdeztem Monicától. „Egy asszony a Bibliából” – mondta Monica. „Azt mondják, hogy szép szeme volt.”

Furcsamód azt éreztem, hogy a szép szemek megmenthetnek egy perverz eposzból, az őselemekkel való bőszi harcból, amelybe vesztésként indulsz, az önpusztítás vágyától megrészegülve.

A Bibliát később olvastam. De Hermann Melville *Moby Dick*jén, ezen a bibliai tudatossággal átítatott könyvön keresztül, korán megismertem a Szentséget kegyetlen formájában, az Ószövetség és a Jelenések könyvének terhét és terrorját. Amikor a dühös prófétákat olvastam, a hangnem ismerős volt: eszembe jutott a *Moby Dick*, gyermekkorom Bibliája.

Caragialét olvasva (akihez még visszatérek) a Zarifopol kiadásban, találtam egy fordítást is *Sistema doctorului Catran și a profesorului Pană (Dr. Kátrány és Toll professzor módszere)* címmel, Edgar Poe nyomán. Utóbbi olyan szerző volt, akiről nem tudtam semmit. Csodálkoztam az örültek házáról szóló történeten, amelyben egy lázadás tör ki, a betegek és az orvosok pedig helyet cserélnek. Nem telt el sok idő, amíg megtaláltam a könyvtárunkban a *Histoires extraordinaires* és a *Nouvelles histoires extraordinaires* című műveket Edgar Allan Poe-tól, Charles Baudelaire fordításában, a csodálatraméltó „Collection Nelson” soro-

zatban, amelyet nagyon jó kézbe fogni, betűje csalogató, és papírja úgyszintén, lapjai könnyen fordíthatók, nem szakad el a könyv. Felfedeztem, mit jelent az intelligencia, a leleményesség, az izgalmas-ság egy irodalmi műben. Melville után, aki zseniális, de nehezen olvasható, megtaláltam ezeket az alkotásokat, amelyeket nem kellett meghódítanom. Ők hódítottak meg engem, magukkal ragadtak, nem tudtam letenni őket. Egyszer azt mondtam magamban, hogy van valami amerikai ebben a leleményességben. Úgy voltak megírva, hogy vonzzák az olvasókat, hogy pénzt hozzanak! Nagyon elcsodálkoztam, amikor megtudtam, nemrég, hogy a *The Tales of the Grotesque and the Arabesque* című mű nem hozott a szerzőjének egy fillért sem. Csupán hús példányt kapott a könyvből a kiadótól! Az irodalom – rossz üzlet.

Eminescu *Versei* mindenfelé ott voltak... Az *Ezernyi álmos kismadárka*² kezdetű vers altatódalom volt. Hogy mikor olvastam először Eminescutól, nehéz lenne megmondanom. Gyermektudatomban végig velem volt. Áldoztam Eminescunak a *Császár és proletár*, illetve a *III. levél* költeményeken keresztül. De *Az esthajnalcsillag* volt a döntő találkozás. Eminescun keresztül tárult fel előttem a vers lényege, ami nem más, mint borzongató rejtély, *mysterium tremendum*, ahogy azt néhány év múlva Papu úr³ tanította nekem. A szavakon túli szavak titka ez, rejtélyes képszerűség, amelyet nem ábrázolhatunk magunk számára, csupán rövid csillogások, villámlások fényében. Az a csodálatos, hogy a költői kép, amilyen rejtélyes a maga egészében, nem zavar össze, ellenkezőleg, alkalmat ad gazdag, bőséges elmélkedésre. A lírai költészetben a szó egyfajta felügyelt és fennkölt szabálytalanságra tesz szert. „Fájnak a nyers szerelmedtől / Húrjai a keblemnek”⁴ – mit akar mondani ez a két sor? A mellkasi ketrec vajon egy hangszer, egyfajta érzékeny hárfa, amely érzi a kiénekelte dallamban lakó fájdalmat? Vagy: „az álom, az élet vámszedője”⁵? Nem rejte-e a rövid metafora egy egész mitológiát? Vajon az álomba burkolt tudat súrolja a halált, amint azt én is érezkelhettem később lidércnyomásos éjjeleken? Mi az a „vám”? Ahhoz, hogy átkeljél a határokon, és visszatérjél, fizetned kell? Pontosan mit?

2 Dsida Jenő fordítása.

3 Edgar Papu (1908–1993): román irodalomtörténész.

4 Részlet *Az esthajnalcsillag* című Eminescu-versből. Bandi András fordítása.

5 Részlet az *Ejjéldőre jár most* című Eminescu-versből. Franyó Zoltán fordítása.

„Amint időm fut évről évre, / Ő mindinkább fog vonzani, / Mert úgy elbűvöl drága lénye, / »Ki tudja, mért« s »ki tudja, mi.«⁶ Egy adott ponton úgy tűnt, hogy a „lény” nem a kedves, hanem magának a versnek a lénye, ki tudja mért, s ki tudja mi. A vers talán átmenet a próza (amely magyaráz, megmutat) és zene (ahol a fogalom eltűnik) között. Ám ez az erő, amely segítségével a kifejezhetetlen kifejezhető – törekeny, a depresszió és a meddőség leleselkedik rá: „Nem andalgok el immár, mint a múltba, / Ős babonákon, dojnákon, meséken, (...) / Megértve mind, nem értvén bár egészen”⁷. Az élet önmagában egy annyira értékes ajándék, hogy adóssá tesz bennünket az iránt, aki adta nekünk. Ez az adósság nem más, mint a legnagyobb szenvedés. A törlesztés hevevége szédületes: „Így múljak el bitangul, hazátlan sorsban élve, / Silány hullámat vessék akármely útszegélyre, (...) Atyám, a nagy szerencsét, hogy itt a föld színén / Te élni hagysz, eképpen köszönhetem meg én. / Nem hajtok fejet, térdet, és jutalmat sem esdek, / De rávennélek arra: gyűlölj, átkozva vess meg. / Lehelletem leheld el s a lelkem oltsd ki végre, / Hogy nyomtalan merüljek az örök létlenségbe!”⁸

Eminescun keresztül fedeztem fel a líraiságot. A líraiság pedig megmutatta (kezdetben homályosan, majd világosabban, de mindig titokzatos tisztasággal), hogy nem csupán a Föld terjedelmes világa létezik (amelyet nyugat felé megkerült a flegmatikus Phileas Fogg vagy a sokkal zaklatottabb Ishmael), mint Jules Vernénél, hanem egy belső, intim, lemérhetetlen tér is, amelynek a feltérképezése ugyanolyan fontos volt számomra, mint a földgömbé. Ez a (magától értetődő) felfedezés (nem lettem volna képes így beszélni róla) kiszáritotta a számat, növelte a vers iránti szomjamat. Kamaszkoromban több verset olvastam, mint életem többi részében. Előbb külföldi költőktől olvastam, főleg a franciáktól, Baudelaire-től – jó barátomtól, ettől a beteg és rendkívül nemes lelkű úriembertől. Baudelaire-t úgy szerettem, mint egy valamivel idősebb nagybácsit, aki mindig közel áll az ember szívéhez. Ezt a közelséget zseniális sebezhetőségének tulajdonítom. Úgy tűnik, hogy saját neurózisomból valami az ő verseiben lett szublimálva. *A romlás virágait* rajongással olvastam, dicsőítettem a

6 Részlet az *Amint fut időm...* című Eminescu-versből. Franyó Zoltán fordítása.

7 Részlet a *Tovaszállt sok évem...* című Eminescu-versből. Kiss Jenő fordítása.

8 Részlet *A dák imája* című Eminescu-versből. Franyó Zoltán fordítása.

betegséget, a nemes mélabút, amely, úgy tűnt, a közönségesség legjobb ellenszere. „Imádlak, mint az éj fekete boltozatját, / óh, gyász edénye, óh, fenséges hallgatagság”⁹, szinte azonnal lefordítottam, és ha a nőket dicsőíteni tudtam a közönséges érzékiségen túl, ennek a szonettnek volt köszönhető, amelyből az első disztichont spontánul tolmácsoltam. De főleg Rimbaud-t mindig is olvastam, és ma sem távolodtam el tőle. A *Megvilágosodások* ciklusban újra feltalálja a „Szó alkímiáját”, a szavaknak tulajdonított új jelentések művészetét vagy a végső lényegig való desztillálásukat. A *Megvilágosodások* prózaverseinek nincs meghatározható értelmük (homályos társítások lehetségesek), ám a szót a legmagasabb szintre emeli, az öncélúság szintjére... Rimbaud megírta a *Le Bateau ivre (Részeg hajó)* című verset, amely nem csak az irányvesztett, sodródó lélek metaforája, hanem a tévelygő kulturális tudaté, amely számára Európa világa szűk lett. A „csillogó tengerek”, a tengerészek holttesteivel körülvett kalózhajók, a „jövendő erejének” menedéket adó szigetek – a jövő tragikus, nem reménytelen kivetülései. Az „ódon várfa” Európa „sajnálatot” kelt. De vajon a *Részeg hajó* nem a kint és bent szintézise a világegyetem és a *psyché* között? Nem csupán a sodródó lélek metaforája, hanem a modern igényé is („Modernnek kell lenni mindenestül” – jelentette ki Rimbaud), hogy a régi, politikai, földrajzi határokat felszámoljuk. Így bomlik darabjaira az európai tudat. Az európai büntudatot később ismertem meg a lengyel Joseph Conradon keresztül, aki angolul írt (főleg a *Heart of Darkness – A sötétség mélyén* kisregénye révén), végül pedig J. M. Coetzee *A barbárokra várva* című művén keresztül.

Gyerekként sokat utaztam Európában, de azok az évek nemsokára olyan emlékekké váltak, amelyek álmoképekre hasonlítanak. Az *itt és most* volt az a valóság, amelyet meg kellett tanulnom olyan körülmények között, amelyeket Belu Zilber, tragikus kommunista bohóc „I. L. Caragiale és J. V. Sztálin keveréke”-ként jellemezett. Mivel Sztálint lépten-nyomon tálcán kínálták, nem maradt más számomra, mint hogy I. L. Caragialeval táplálkozzam. Nenea Iancu¹⁰ most és mindenkor olyan alak, aki minden évszakra megfelel (*Man for all Seasons*). Az utóbbi száz év minden román rendszere és a nemzet életének vala-

9 Szabó Lőrinc fordítása.

10 Caragiale bizalmas megszólítása, jelentése: Iancu bácsi.

mennyi banális vagy rendkívüli momentuma emlékeztetett a ploiești-nagy író életművének valamelyik részletére. Őt olvasni olyan olvasói gyakorlat, amely nem hiányozhat egy román *honnête homme*¹¹ életéből.

Kb. 1942–43-at írtunk. Életemben először beléptem egy színházba – a Nemzetibe, amelynek egy vagy két éve volt, amíg lebombázták –, hogy megnézzem *Az elveszett levelet*. Nem hiszem, hogy sokan élnek még azok közül, akik látták Soare Z. Soarénak a rendezését Elvira Godeanuval – nőiességének teljes pompájában – Zoe Trahanache szerepében, Brancomirral és Finteșteanuval Brânzovenescu és Farfuridi szerepében (hajlamos vagyok ezt a színrevitelt összetéveszteni Sică Alexandrescu 1948-as rendezésével)... Vajon kik voltak a többiek a színészek közül? Semmit sem vagy túl keveset értettem az elmés bonyodalomból; ismernie kell ehhez az embernek az életet. Nem fogtam fel még azt sem, hogy mennyire szexi volt Elvira Godeanu, noha azt hiszem, zavart és feldúlt voltam. Csupán a dolgok komikus részét értettem meg. Emlékszem mérhetetlen meglepetésemre, mikor láttam Cațavencut térdre esni a nagy asszony előtt. Tényleg azt hittem, hogy csupán gavallérosság. Caragiale olvasása egy inasság kezdete volt. A mindig törekeny demokrácia torzulásai, a zsarolás, a házasságtörés (de a szenvedélyes szerelem is!), az általános kibékülés, „mind románok vagyunk... többé-kevésbé becsületesek...” És azóta, kínosan, nyögések és sóhajok közepette, keserű hahotázásokkal, Caragialénak köszönhetően, kiismertem a román társadalmat... Egyszer, nem olyan régen, hallottam, amint egy tiszteletre méltó tanárnő kikelt Caragiale ellen. „Rágalmaz bennünket” – mondta.

...A jóakarató szatírát kellene támogatni?

Idővel megtanultam, hogy Iancu nagyságos úrnak több húrja is volt az ijához. Volt egy tragikus vénája, mint *A húsvéti fáklya* és a *Háború idején* művekben. Egy abszurd vénája, amelyből Ionescu is kiindul, saját bevallása szerint. Egy fantasztikus vénája: *Calul dracului* (*Az ördög paripája*). A különös kategóriája és egyúttal a pszichoanalízis Anghelache úr történetén keresztül látogat meg bennünket. A bukaresti esték másmilyenek azok számára, akik olvasták az *Államvasutak* és *A helyzet* című karcolatokat.

11 Emberséges ember. (francia)

És így, lassacskán elérkeztem tizenöt éves koromig. Azt hallottam Dosztojevszkijről, hogy az irodalom egyik csúcsa. Ezt mondta az apám, ugyanezt mondták a barátaim is, akik annyira ismerték őt, mint én, vagyis szinte semennyire (átlapoztam a *Félkegyelmű* egyik adaptált fordítását, amelyik a háború idején jelent meg). Ezúttal eldöntöttem, hogy elolvasom – anélkül, hogy bár egy sort elszalasztanék – a *Bűn és bűnhődés*t. Sohasem fogtam neki nagyobb komolysággal egy olvasmányhoz, tudatában voltam annak, hogy fontos tettet viszek véghez. És kockázatot vállaltam, mert azt hallottam, hogy súlyosan megbetegedhet az, aki egy ilyen kegyetlen könyvet olvas. Ágynak eshet agyláz miatt. Épp, mint a főhős, Raszkolnyikov, miután elköveti a kettős büntettet: négy napig lázasan fekszik, magán kívül.

A könyv elolvasása az elvárásaimat kielégítő kaland volt. Nem tudom felidézni azokat a pillanatokat, valószínű 1948 októbere–novembere között, anélkül, hogy ne sajnálnám: ilyen figyelmes, szenvedélyes és naiv olvasásban nem lesz már részem. Nem hiszem, hogy valaha is sikerült annyira behatolnom egy regény cselekményébe, mint akkor. A „naivitás”, amiről beszélek, főleg a Raszkolnyikov nevű szereplővel való azonosulásomhoz kötődik. A legkomolyabban azt kérdeztem magamtól, rémülten, hogy sikerülne-e elkövetnem egy olyan büntettet, mint Dosztojevszkij hőse. És elfojtott izgalommal vettem észre, hogyan nőtt a büntudat, hiszen Raszkolnyikovot nem annyira a vizsgálóbíró éleseszűsége leplezi le, mint saját pszichológiai védekezésének leromlása. És Raszkolnyikov beismeri a bűnét, Raszkolnyikov megfizet tetteért, elmegy Szibériába kényszermunkásként, és Szonya Marmeladova, a prostituált, aki szereti őt, elkíséri, hogy a közelében legyen. A férfi szíve mégis kemény marad, amíg rá nem jön, hogy ő is szereti Szonyát. A könyv szerint innen egy másik regény kezdődik, egy ember újraépülésének regénye.

Befejeztem a könyvet. Kimentem a házból, hosszan tévelyegtem a negyed utcáin. Hideg, ködös novemberi este volt; vízcseppek folytak a hörgőimben. A ritkán elhelyezett lámpák óriási fénygyűrűnek tűntek. „Aludttejes elektromosság” – mondja Arghezi. Addigi rövid életemben rájöttem, hogy mit jelent az ártatlanság. Ismertem saját tapasztalataim alapján a büntudatot. De nem fogtam fel az érzelmek terjedelmét, szélességét, mélységét. A *Bűn és bűnhődés* úgy hatott rám, mint egy gép, amelytől növekedtem, amely belső dimenzióimat tágította. Ha a

világ ennyire kegyetlen, képesnek kellett lennem harcba szállnom vele. A kulcs a kezemben volt.

Ez bátorságot adott. Boldognak éreztem magam. De elsősorban képesnek éreztem magam attól fogva harcba szállni bármilyen könyvvel.

Fordította: Bertóti Johanna

Kapu, 2006
(100 x 70 cm, olaj, vászon)